

תענית יז' בתמוז

תוכן עניינים

- החייבים בתענית
- ההנהגה בלילה שלפני הצום
- איסור האכילה בצום
- שאר עינויים הנוהגים בט' באב האם נוהגים בשאר צומות
- הלכות שלושת השבועות

החייבים בתענית

הכל חייבים בתענית ואסור לפרוץ גדר. קטנים עד גיל בר מצוה ובת מצוה פטורים מצום ואף בתענית שעות אינם חייבים. חולה אף שאין בו סכנה פטור מהצום, ואוכל ושותה כרגיל ללא שיעורים, שבמקום חולי לא גזרו רבנן, ואסור לו להחמיר על עצמו. הגדרת חולה היא כחולה שמותר לו לקחת תרופות בשבת, והוא או באופן שנפל למשכב או שחולה כל גופו והיינו שהוא במצב שאינו יכול לתפקד. מי שיש לו רק מיחושים כל עוד שיכול לתפקד כרגיל חייב להתענות.

מעוברות ומניקות אינן צמות, הגדרת מעוברת היא מעת שיודעת שהיא בהריון [ע"י בדיקת הריון וכד'], ואף בתוך ארבעים יום ליצירת הוולד. והגדרת מינקת היא כל עוד שמניקה בפועל, ואף הנקה חלקית, אבל אם אינה מניקה בפועל כלל אף שהיא תוך כ"ד חודש מהלידה צריכה לצום.

יולדת תוך ל' יום ללידתה אינה צמה ואת הל' יום מקלים למנות מעת לעת. מפלת, אם היא הפילה אחר ארבעים יום מתחילת עיבורה, דינה כיולדת שאינה צמה תוך ל' יום ללידה והפלה.

צריך לדאוג לאפשרות שיוכל לצום, ומי שאם לא יתאמץ לא יהיה בגדר חולה, עליו לעשות כן שיוכל לצום. אף אלו שמותרים באכילה אין להם לאכול בשר ויין ומיני מעדנים, מלבד קטנים שאינם יודעים להתאבל, שלהם מותר.

ההנהגה בלילה שלפני הצום

התענית מתחילה מעלות השחר עד צאת הכוכבים. בזמן עלות השחר ישנם מספר דעות ושניים מהן עיקריות, א. שבעים ושתיים דקות [זמניות] קודם הנץ. ב. תשעים דקות [שעה וחצי זמנית] לפני הנץ, להלכה

בשעת הצורך אפשר להקל לאכול עד זמן עלות השחר השני.

נתבאר לעיל שאכילה בלילה שלפני הצום מותרת, אלא שבעל נפש יפסיק לאכול מבעוד יום, כמו בצום ט"ב, אך למעשה לא נהוג כן ואף בעלי נפש מקילים בזה.

אף שנתבאר שהתענית מתחילה בזמן עלות השחר, אם ישן שינת קבע, השינה נחשבת כקבלת תענית ואסור לאכול לאחר שקם מהשינה אף אם קם באמצע הלילה, אך שינת עראי אינה נחשבת כקבלת תענית ואם התעורר קודם עלות השחר לאחר שינת עראי, מותר לו לאכול. אם דרכו לישון בתחילת הלילה, ואח"כ לקום ולאכול, אין השינה נחשבת כקבלת תענית, ומותר לו לאכול, לאחר שקם משנתו.

אם נרדם וישן אפילו שישי שינת קבע באמצע סעודתו, מותר לו להמשיך לאכול, [והמחמיר על עצמו בזה קדוש יאמר לו].

אם התנה קודם השינה שיוכל לאכול לאחר שיקום משנתו, מותר לו לאכול עד עלות השחר, אך עפ"י הזהרה אף בכל לילה לאחר שקם משנתו באמצע הלילה [לאחר חצות] אין לאכול, אך שמי שאם לא יאכל יהיה קשה לו הצום, או שלא יוכל ללמוד טוב, מותר לו לאכול כעיקר הדין עד עלות השחר, ושתייה מותרת גם לפי הזהרה. לגבי שתיה לאחר שינה בלילה שלפני הצום, מותר לשתות אף אם לא התנה לפני השינה, אך לכתחילה יש להתנות לפני השינה, [ולספרדים הנוהגים כדעת השולחן ערוך אסור לשתות אם לא התנה].

כאשר אדם קם באמצע הלילה, באופן שמותר לו לאכול, יכול לאכול ולשתות ללא הגבלה עד עלות השחר.

[ובשונה מיום רגיל, שבו הדין מבואר [בסי' פ"ט סעיף ה' ובמ"ב שם ס"ק כ"ז] שבחצי שעה שלפני עלות השחר אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת או מזונות, אבל מותרת אכילת פירות וירקות וחיטפים למיניהם ללא הגבלה [ואסור להתחיל לשתות משקה המשכר יותר מכביצה] אבל מותרת שתיית שאר משקין ללא הגבלה עד עלות השחר וכשהגיע עלות השחר צריך להפסיק. ויש לדון האם ביום צום גם קיים דין זה שאינו יכול לאכול יותר מכביצה פת או מזונות בחצי השעה שלפני עלות השחר, שיש מקום לומר שאולי רק ביום רגיל גזרו שמא ימשך בסעודתו, ויתבטל מקריאת שמע, אבל בצום כיון שאסור לו להמשיך לאכול מפני הצום, אין חשש שימשך. והנה פשטות דברי הגמ' [תענית י"ב] [בטור ושו"ע [סי' תקס"ד] שאוכלין ושותין עד שיעלה עמוד השחר, ולא נזכר בפוסקים הגבלות, ומשמע דבזה מותר עד עלות השחר לאכול ולשתות ללא

בריא או מי שיש לו מיחושים שלוקח תרופות, אם אין בהם טעם, מותר לקחתם ללא מים, ואם אינו יכול לבלוע ללא מים, או תרופה ממתקת, ימררם על ידי מלח או כמה שקיות תה [קמומיל] ללא סוכר [וחולה אף שאין בו סכנה, שפטור מן התענית, לוקח כרגיל].

בליעת רוק

בליעת הרוק מותרת

שכח ואכל

שכח ואכל אפילו אם אכל כזית או שתי משקין כמלא לוגמיו מחויב להמשיך לצום, ואינו צריך לצום ביום אחר, אך ילמד הלכות תענית לכפרה על חטאו.

אמירת עננו לשכח ואכל או לחולה

שכח ואכל, אם אכל פחות מכזית, או שתי פחות ממלא לוגמיו, אומר עננו כרגיל, אולם אם אכל יותר מכזית [ויש אומרים יותר משיעור ככותבת] או שתי יותר ממלא לוגמיו, כיון שדינו שצריך להמשיך לצום אומר עננו אך יאמר "ביום צום התענית הזה" במקום "צום יום תעניתנו".

חולה שמותר לו לאכול, אינו אומר עננו, וכן קטן שאינו צם אינו אומר עננו.

הגבלה] עכ"פ כשלא ישן בלילה, ואם ישן והתנה לפני שנתו אז עפ"י דין מותר ועפ"י הזהור אסור, כפי שנתבאר לעיל].

איסור האכילה בצום

טעימה

אף טעימה אסורה, אף אם יפלוט אח"כ. אך לספרדים הנוהגים כדעת השו"ע, טעימה מותרת, ובתנאי שיפלוט, ונחלקו הפוסקים בדעת השו"ע האם הטעימה שמותרת היא רק מעט עד שיגיע לשיעור רביעיית במשך כל היום, או אף טעימת רביעיית מותרת, ואף כמה פעמים במשך היום, כל טעימה רביעית, אך טעימה יותר מרביעיית אסורה, וכן הלכה כדעה זו.

שטיפת הפה

שטיפת הפה מותרת רק אם יש צער אם לא ישטפנו, ואז צריך לכפוף ראשו ופיו שלא יבלע.

צחצוח שיניים

כיון שלאחר הצחצוח שוטפים את הפה, ושטיפת הפה מותרת רק במקום צער, על כן אין לצחצח שיניים בצום אלא במקום צער [או במקום כבוד הבריות].

תרופות

שאר עינויים הנוהגים בט' באב האם נוהגים בשאר צומות

הקדמה

מבואר במשנה (ר"ה יח ע"א) ששלוחי ב"ד היו יוצאים על ר"ח אב משום התענית, דהיינו שהיו יוצאים להודיע האם נתעבר החודש כדי שידעו מתי חל צום תשעה באב, והקשתה הגמ' שיצאו גם בחודש תמוז וחודש טבת כדי שידעו מתי חלים הצומות ותירצה הגמ' דאמר רב חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא מאי דכתיב (זכריה ח-יט) צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה אין שלום צום, אמר רב פפא הכי קאמר בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה יש גזרת המלכות צום אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתעניין רצו אין מתעניין, אי הכי תשעה באב נמי אמר רב פפא שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות, ע"כ. מבואר בגמ' שרק צום ת"ב הוא חיוב גמור אבל שאר הצומות כגון עשרה בטבת תלוי אם יש שלום אז יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - גזירת המלכות יש חיוב לצום, אין גזירת המלכות ואין שלום תלוי הצום ברצון, ולכן אין השלוחים יוצאים כיון שכשאין שלום ואין גזירת מלכות אין חיוב לצום ותלוי ברצון הציבור. ומה נקרא "יש שלום" נחלקו הראשונים האם הוא כשבית המקדש קיים או כשיד ישראל תקיפה על האומות.

וכתב הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל אות ק"א) ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות בהם וקבלום עליהם, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן, וכל שכן בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש שמד בישראל ואין שלום, הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים, עכ"ל, והובאו דבריו בר"ן (ר"ה שם) ובריטב"א (מסכת תענית כו ע"ב) כתב וז"ל: "וכבר פירשתי במסכת ר"ה (שם) דהא דאמרין רצו מתעניין רצו אין מתעניין כך היתה הגזירה של נביאים, ובבית שני רצו כל ישראל וקבלו עליהם ואי אפשר לשום אדם לפרוץ גדרם והפרוץ גדר ישכנו נחש, עכ"ל.

ומבואר ברמב"ן שאף שכשאינן שלום ואין גזירה הצום תלוי ברצון הציבור, אבל עכשיו קבלו כל ישראל על עצמם לצום ואדם לא יכול לפטור את עצמו וכ"כ השו"ע (סי' תק"נ ס"א) הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר. ועוד כתב הרמב"ן (שם) ומסתברא דכולהו ארבע צומות תענית צבור הן, ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן, מפסיקין בהן מבעוד יום ואסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כט' באב, וקרא מקיש להו לתשעה באב, אלא האידנא כיון דבזמן דליכא שמד בטלין רצו ונהגו להתענות בהן ולא רצו לנהוג בהם בחומרות הללו, אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין הן בכלן דלא גרעה גזרת נביאים מגזרת בית דין בתעניות אמצעיות ואחרונות, וכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון, תשעה באב וד' צומות כיום הכפורים לעינוי, וכן לגבי תענית דמגלה אמרו במדרש תלים וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום וכי אפשר לאדם לעשות כן אלא שהיו מפסיקין מבעוד יום, ובתוספתא אמרו במסכת תענית כל אלו שאמרו אוכלין ושותין מבעוד יום ואסורין במלאכה וברחיצה וכו' מנין שהיום הולך אחר הלילה שנאמר לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום הא למדנו שאין תענית צבור נקבע על הצבור אלא בהפסקה מבעוד יום, ובחומרין אלו כולן שווין הן לתשעה באב בעינוי. והאי דנקיט בגמרא לאיסור תשעה באב בלחוד משום דשאר ארבע ברצו מתענין אוקמינהו ולא מדכרי להו במתני' ולא בגמרא כלל, עכ"ל.

ומבואר ברמב"ן שמעיקר הדין אם התענית בעשרה בטבת היה חובה כמו בט' באב היה אסור כל העינויים כמו בט' באב, שהם רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשה"מ, וגם צריך להפסיק לאכול לפני השקיעה, ולכן בזמן שיש 'גזירת המלכות' - 'שמד' שאז התענית בעשרה בטבת הוא חובה ואז יש את העינויים הנ"ל, אבל בזמן שאין גזירת המלכות - שמד ואין שלום שאז אין חובה מעיקר הדין לצום אז מותרים בכל הנ"ל שבשעה שקיבלו עליהם לצום לא קיבלו עליהם שיהיה לזה כל חומר תענית ציבור כצום ט' באב.

והנה ברמב"ן לעיל כתב 'וכל שכן בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש שמד בישראל ואין שלום, הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים', ויש לעיין, דאם כן אמאי אין נוהגין בעשרה בטבת ובשאר צומות את העינויים הנוהגים בט' באב, הרי מבואר ברמב"ן שבזמן שיש שמד צריך לנהוג גם בשאר צומות את שאר העינויים, וכבר כתב הרמב"ן שבדורות הללו יש שמד.

וצריך לומר שאין הכי נמי ובאמת לפי הרמב"ן היום צריך לנהוג גם בשאר צומות שאר עינויים, אך להלכה לא קי"ל כרמב"ן.

והנה כתב השולחן ערוך (או"ח סימן תק"נ ס"ב) צומות הללו, חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום. [ודברי השו"ע אינם כשיטת הרמב"ן ועיין בביאור הגר"א מה שכתב בזה].

ומצינו בדברי השל"ה (תענית פרק נר מצוה אות ו') שכתב וז"ל: "מן הראוי היה להחמיר בשלשה צומות, צום גדליה, ועשרה בטבת, ושבעה עשר בתמוז כמו בתשעה באב, שכולם הם משום החורבן. אבל אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן [רוב הצבור] יכולין לעמוד בה (בבא קמא ע"ט ב'), על כן לא החמירו אלא בתשעה באב בעצמו. ומבואר מדברי הפרדס שנתחבר בשם רש"י ז"ל, שעל כן איזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה, טוב לו בכל ארבעה צומות שיחמיר על עצמו, לפסוק האכילה מבעוד יום, עד כאן. ונראה בעיני, דדוקא באכילה ושתיה להפסיק מבעוד יום יחמיר, כדי שיהיה תענית שלם יום ולילו, אבל בשאר דברים אין צריך להחמיר, מכל מקום אם מחמיר בהן גם כן, בינו לבין עצמו שלא יהא נראה כיוהרא, תבא עליו ברכה", עכ"ל.

ובמגן אברהם (ס' תק"נ סק"ג) כתב בביאור דברי השו"ע דלעיל שאין נוהגים שאר הדינים הנוהגים בת"ב, וז"ל: "לפי שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה (ר"ן) ולכן בעל נפש יחמיר בכולן כמו בט' באב חוץ מחליצת מנעל שלא יהא כחוכא ואיטולא (של"ה), עכ"ל.

וכתב האליה רבה (ס' תק"נ ס"ג) וז"ל ועכשיו המנהג ברחיצה לאיסור (ב"ח סעיף ג'). מפני כבוד שבת מותר. ואיזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה טוב לו שיפסיק באכילה מבעוד יום בכל ד' צומות (של"ה). ובשאר דברים כתב של"ה דבעל נפש יחמיר כמו בט' באב חוץ מחליצת מנעל שלא יהא כחוכא וטולא עכ"ל.

וכתב המשנה ברורה (שם סק"ו) בביאור דברי השו"ע וז"ל: "דבשעה שרצו לקבלו עליהם לצום בכל הארבע תענית הנ"ל לא קבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור כט' באב לפי שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בט' באב אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטולא", עכ"ל. וביאר בשער

הציון (סק"ט) שהטעם שבעל נפש יחמיר כיון דהאידינא מצוי גזירות מן העכו"ם וא"כ חל חובה על צום עשרה בטבת ושאר צומות כמו ט' באב לפי דברי הרמב"ן דלעיל.

והנה עולה מכאן שני טעמים להחמיר למי שיכול לנהוג כל דיני ט' באב בעשרה בטבת ובשאר צומות, טעם א' מבואר בשל"ה שכיון שכל הטעם שאין נוהג כל הדינים הנוהגים בט' באב בשאר צומות הוא כיון שזה תלוי ברצון הציבור והם לא קבלו עליהם לנהוג את שאר הדינים כיון שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בזה, לכן מי שיכול לעמוד בזה ראוי שיחמיר. וטעם ב' מבואר במ"ב בשער הציון שכיון שדעת הרמב"ן שבזמן הזה זה נקרא שיש שמד ואז גם בעשרה בטבת ובשאר צומות נוהג כל דיני ט' באב מן הדין, לכן אף שלהלכה לא נקטינן כהרמב"ן יש לבעל נפש להחמיר כהרמב"ן ולנהוג דינים אלו.

רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, מותרים בתענית זו.

רחיצה שאמרנו שמותרת היא או פניו ידיו ורגליו בחמין, או כל גופו בצונן אבל ברחיצת כל גופו בחמין נהגו להחמיר. בעל נפש יחמיר ברחיצה שלא לרחוץ כלל בצום ואף לא רחיצה בצונן וכן יחמיר בסיכה.

לעניין נעילת הסנדל, כשהולך ברחוב אף בעל נפש אין לו להחמיר בזה, משום שזהו דבר שבפרהסיא והוי יורהא ויראה כחוכא ואיטולא, אך בבית יש לבעל נפש להחמיר שלא לילך בנעלי עור כמו ט' באב.

לענין תשה"מ בעל נפש יחמיר בזה אף בלילה שלפני הצום.

הלכות שלושת השבועות

מותר לאדם נשוי לקנות עד ראש חודש אב ריהוט ומוצרי חשמל, שאדם נשוי מברך עליהם הטוב והמטיב, אך רווק שמברך עליהם שהחיינו אין יכול לקנותם בימי בין המצרים.

וכן קניית דירה מותרת בימי בין המצרים לאדם נשוי עד ראש חודש אב, מכיון שמברכים על דירה חדשה הטוב והמטיב, אך אדם שאינו נשוי שמברך שהחיינו יש להימנע מכך משבעה עשר בתמוז.

קניית רכב לאדם נשוי מותרת עד ראש חודש אב, אך לאינו נשוי יש להימנע מכך מיז' בתמוז, מכיון שמברך על כך שהחיינו.

דיני תספורת בימי שלושת השבועות

בני אשכנז נוהגים שלא להסתפר מיז' בתמוז ואילך בין שיער הראש ובין שיער כל הגוף.

לבני ספרד ישנם מנהגים שונים בזמן איסור תספורת, ישנם הנוהגים שלא להסתפר מיז' בתמוז, וישנם הנוהגים מראש חודש אב, וישנם הנוהגים רק משבוע שחל בו תשעה באב.

מותר לקצר את השפם אם הוא מעכב את האכילה. נחלקו הפוסקים האם קטנים אסורים בתספורת מיז' בתמוז ואילך או שאסורים רק בשבוע שחל בו תשעה באב, ולמעשה המיקל יש לו על מה לסמוך.

ישנם המקלים לנשים להסתפר עד תשעה באב וכך נוהגים בני ספרד, אך דעת המ"ב להחמיר בזה שדינם כגברים.

חורבן בית המקדש

כתב המשנ"ב [סי' תקנא ס"ק קג] ובכונת האר"י כתב, שיתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה. וכתב החיד"א בספרו מורה באצבע [סי' רל] טוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום חול מבין המצרים אחר חצות [היום], וכן נהגו בארץ ישראל תובב"א.

דיני ברכת שהחיינו בשלושת השבועות

טוב להיזהר בימי בין המצרים מלברך ברכת שהחיינו על פרי או מלבוש חדש, ולפי כך לא יאכל פרי חדש, או לא ילבש בגד חדש בימים אלו.

בשבת מותר לברך ברכת שהחיינו, והאריז"ל מחמיר בזה.

בגדים שאינם חשובים שאין מברכים עליהם שהחיינו מותר לקנותם ולחדשם משבעה עשר בתמוז עד ראש חודש אב.

פרי חדש שלא ימצא אחר תשעה באב ואינו יכול לשמור את הפרי עד שבת מפני שיתקלקל, מותר לברך שהחיינו ולאכלו אפי' ביום חול.

חולה מותר לו לאכול פירות חדשים אך לא יברך עליהם שהחיינו.

כמו כן אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש אך לא תברך עליו שהחיינו.

דיני הטוב והמטיב בשלושת השבועות

מותר לברך ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים, ולכן